

İLK İNGİLİZ GAZETELERİNDE TÜRKİYE HABERLERİ

B. MORAN

I

İngiltere’de Türkiye ve Türkler hakkında, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda, ne gibi neşriyat yapılmış olduğu, neler yazılıp neler okunduğu, İngilizlerin bu konuda nasıl bir bilgiye sahip oldukları az çok araştırılmışsa da, bu araştırmalarda göz önünde tutulan, esas itibariyle, kitap yayını olmuştur. Halbuki onyedinci yüzyılda başlayan İngiliz gazetelerinde Türkiye hakkında muntazaman haberler çıkmaktaydı; bunları gözden geçirmekle Türkiyenin gazetelerde ne kadar ve nasıl bir yer tutmuş olduğunu halkın, ne çeşit haberler aldığını ve gösterdiği ilginin nisbetini ortaya koymuş oluruz.

Gerçi, İngiltere’de ilk gazete 1620’de başlar, fakat bu tarihe gelmeden önce, gazetenin yerini tutan bir çeşit «haber risaleleri» vardı ki, işe bunlardan başlamak lâzımdır. Bunlar gazete sayılmazlar; çünkü muhtelif yerlerden alınmış çeşitli haberler veren ve muntazaman çıkan bir haber organı değildiler. Herbir haber risalesi bir konuyu ele alırdı, gelişi güzel zamanlarda basıldığı için de diğer risalelerle bir seri teşkil edecek şekilde bağları yoktu. Bunların konularına gelince, muharebe haberleri, kıralların tebliğleri, mektupları, muahede metinleri, dinî alanda tartışmalar, olağanüstü olaylar, depremler, yangınlar vesairesidir. İşte bu haber risalelerini incelersek görürüz ki Türkiye ile ilgili hayli şey basılmıştır. Nitekim, M. Shaaber «Fransızlar ve Hollandahlılar müstesna, hakkında en çok neşriyat yapılan millet Türklerdir» diyor¹. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu yayının konu çerçevesi pek dardı, hemen hemen hepsi Türklerle yapılan muharebelere ve bilhassa Hıristiyanların kazandığı zaferlere aittir. Bunların en eskisi, ki Rodos kuşatması hakkındadır, İngilizcede Türkiye ile ilgili ilk eserdir sanırım. Gerçi, Orta Çağlarda yazılan vekâyinamelerde Türklerden bahisler vardır ama bunların dili latinceydi ve yazarlar çoğu defa Türklerle, diğer Müslüman milletler arasında bir ayrılık yapmazlardı. Bundan ötürü Gulielmus Caoursin’in, Rodos kuşatmasını anlatan 1482 tarihli haber risalesini² Türklerle ilgili ilk eser sayabiliriz. Kuşatma esnasında Rö-

¹ Mathias A. Shaaber, *Some Forerunners of the Newspaper in England 1476-1622*, (University of Pennsylvania Press, 1929), s. 181.

² Eserin İngilizce çevirisinin başlık sahifesi yoktur. «An account of the siege of Rhodes» diye anılmaktadır.

dos'da Saint Jean şövalyeleri teşkilâtının sekreteri olarak bulunan Caoursin, kuşatmanın öncesini ve safhalarını anlatıyor. Latince aslı 1481 de basılmış ve sonradan italyancaya, ispanyolcaya, almancaya çevrilmişti. İngilizce çevirisi 24 folio yapraklı bir kitaptır.

Türklerle ilgili, bunu takip eden haber risalelerine bir göz atacak olursak görürüz ki, hep Türklere karşı kazanılmış zaferlerin haberleridir bunlar. 1532 tarihini taşıyan ve yegâne nüshası Pierpont Morgan Kütüphanesinde bulunan 4 yapraklık bir risalede³ imparator Charles V'in ordularının Belgrad civarındaki çarpışmalarda kazandığı zaferler anlatılmaktadır. 1566'da basılan bir diğerinde Türklerin Macaristan'da uğradığı bir mağlubiyet bahis konusudur⁴. Nestore Martinengo'dan çevrilmiş olan Magosa kuşatmasına dair «*The true report of all the successe of Famagosta, a citie of Cyprus*» 1572, uzunca bir eser olup 26 yapraktır. Daha sonra Selim II' in İranlılara karşı kaybettiği bir muharebenin haberlerine rastlıyoruz: «*A discourse of the battaile lost by Sultan Selim*» [1579?]. 1598 martında Raab (Yanık kal'e) şehrine yapılan bir baskın, 6 yapraklık bir diğer haber risalesinin konusunu teşkil ediyor⁵. Malta'da Türklere iki kalenin alınmasını hikâye eden 4 yapraklı başka bir risalenin tarihi 1603⁶ «*Good newes from Florence: of a famous victorie obtained against the Turkes*». 1614, (12 yaprak), Floransa Dükünün Türklere karşı başarılı çarpışmalarına dair.

Görüldüğü üzere, verdiğimiz örnekler hep muharebe haberleridir. Bunlara bir de Türk padişahlarına atfedilen mektupları ilave edebiliriz. Meselâ, 1606 yılında Ahmed I'den Papa'ya ve imparator Rodolphus'a gönderilmiş mektuplar diye basılan «*Letters from the Great Turke*» bir asla dahi dayanmış olsalar tehditlerle dolu olan bu halleri muhakkak ki uydurmadır. Türk padişahı, mektubunda Apollon'dan Türklerin tanrısı olarak bahsediyor.

Yine Ahmed I'e atfedilen bir diğer mektup, «*The Great Turkes defiance: or his letter denuntiatorie to Sigismond the Third*» 1613'de basılmıştı. Bu mektubda Sultan Ahmed, Lehistan kiralını tehdit etmektedir. Garib olarak aynı mektup, bir iki ibaresi değiştirilerek 1621'de yeni yazılmış intibamı verecek şekilde başka bir başlık sahifesiyle,

³ The tryumphant vycctory of the Imperyall 'mageste agaynst the turkes ... translated and emprynted out of frenche into englysshe by Robert Copland ... for Rychard banks bookseller. 1532.

⁴ Newes from Vienna of Jula in Hungary assaulted by the Great Turke. Translated out of hys Almaine. 1566.

⁵ True newes of a notable victorie optayned against the Turkes. 1598.

⁶ Newes from Malta... translated according to the Italian copie 1603.

biraz aşağıda göreceğimiz gibi Lehistan seferi münasebetiyle tekrar başılmıştır. Naşirler tarafından ara sıra baş vurulan bir hileydi bu.

Son olarak değişik bir konuya dokunabiliriz: İskenderiye'de 1577 tarihinde 266 Hıristiyan esirinin isyanını ve kaçışını anlatan «*The admirable deliverance of 266 Christians by Iohn Reynard Englishman from the captivitie of the Turkes*» ilk önce R. Hakluyt'un «*Principle Navigations*» (1598) eserinde basılmıştı, fakat 1608 yılında Anthony Munday yeniden kaleme alarak haber risalesi halinde tekrar çıkarttı. Bu neviden haberler de rağbetteydi; Hıristiyan zaferlerine ait haberler gibi.

II

Şimdi, artık aynı insan tarafından, az çok belli aralıklarla çıkarılan ve bir tek konuda haber yerine muhtelif yerlerden dış haberler bildiren ilk İngiliz gazetesine (gazete ismi tabii o devirde henüz kullanılmıyordu) geçebiliriz. Garip olarak, ilk İngiliz gazetesi diyebileceğimiz haber organı İngiltere'de değil 1620 yılında Amsterdam'da Petrus Keerius tarafından çıkarılmıştır. P. Keerius'un yirmi yaşlarındayken Hollanda'dan İngiltereye geçmiş ve orada bir kaç yıl hakkâk olarak çalıştıktan sonra dönüp Amsterdam'da yerleşmişti. Amsterdam'da gazetecilik başlamış bulunduğu için Petrus Keerins de anlaşılabilir kendisine yeni bir pazar bulmak gayesiyle İngilizce «*Coranto*»⁷ lar yayınlamağa başladı⁸. Bunlar, küçük folio boyunda tek yaprakdan ibaret, ve yaprağın her bir yüzünde iki sütundan, mecmuu dört sütunluk gazetelerdi. 2 Aralık 1620 tarihli sayı P. Keerius'un elde mevcut en eski sayıdır, fakat bu ilk sayı olmayabilir de. Bu seri 18 Eylül 1621'e kadar devam eder ve bugün 16 sayısı mevcut olup hepsi British Museum'dadır⁹. Yine Amsterdam'da 1621 yılında Broer Jansz isimli başka bir yayıncı kendi yayınladığı «*coranto*»ları İngilizceye de çevirmeğe başladı. Bugün sekiz sayısı mevcut. Londra'da basılan ilk İngiliz gazetesine gelince, bunun hiç bir sayısı kalmış değil. Ancak anlaşıldığına göre şubat 1620 sıralarında başlamış ve haftada bir olmak üzere altı ay kadar devam etmiş. Nihayet bugün nüshaları mevcut ve Londra'da basılmış «*coranto*»ların ilki 24 Eylül 1621 tarihini taşıyor. 1622 yılında İngiliz yayıncıları gazetenin şeklini değiştirerek tek yapraktan vazgeçip, eski haber risalelerinin şekline, yani 4 to boyuna döndüler.

⁷ O zamanlar bu haber organlarına «*gazete*» değil «*coranto*» denilmekteydi.

⁸ Folke Dahl, «*Amsterdam- Cradle of English Newspapers*», The Library V. Series, 1949, s. 169.

⁹ İlk İngiliz gazetelerinin bibliyografyası için bk. Folke Dahl, *A Bibliography of English Corantos and Periodical Newsbooks 1620-1642*, Stockholm, 1953.

Bunların arasından Natahaniel Butter ve Nicholas Bourne'un birlikte çıkarttıkları gazete 1642 yılına kadar devam etti, ondan sonra iç harbin başlamasıyla dış harplere rağbet azaldı ve piyasayı iç haberler veren bir sürü gazete kapladı. Bu yazıda, şöyle böyle 1620-1642 arasında düşen bu ilk devri ele alacağız.

İngiliz gazetelerinin verdikleri haberler Amsterdam'da çıkanların çevirisiydi, denilebilir. Bazen Fransa'dan, Almanya'dan da istifade ediliyordu. Esasen iç haberler yaymak yasak olduğu için dış haberlerle yetinmek zorundaydılar, ve bunların arasında Türkiye haberleri yine hayli yer tutmaktaydı. Hemen hemen her sayıda Türkiyeden bir söz edilir.

Türkiye'ye dair haberlerin bu devir İngiliz gazetelerinde çok yer tutmasının sebebi sadece Türkiyenin büyük bir kuvvet ve Avrupa için bir tehlike olması değildir. İngilizlerin gösterdiği ilgi bir bakıma siyasi durumdan doğuyordu; zira İngiltere kralı James I'in kızı Elizabeth 1613'de prens palâtin Frederick ile evlenmişti. Calvinist olan Frederick, Protestan Birliği tarafından Bohemya kiralığına seçilince 1619'da Prag'a girdi ve böylece imparatora ve katoliklere karşı cephe alarak Otuz Sene Harplarına başlamış oldu. Bilindiği üzere, aynı sıralarda diğer bir Calvinist, Transilvanya Prensi Betlem Gabor da İmparator'a karşı harekete geçmiş ve bu işte Türkler tarafından desteklenmişti. Böylece aynı davanın peşinde olan Frederick ile Betlem Gabor'un düşmanları müşterekdi. Mamafih, James I, damadını açıkça desteklemekten çekiniyor, taraf tutmaktan kaçınıyordu. İstanbul'daki İngiliz elçisi Thomas Röe'ya verilen talimattan da anlaşılıyor ki, B. Gabor ile iş birliği yapmak istemiyor ve Thomas Roe da Gabor'un tekliflerini kabule yanaşmıyordu¹⁰. Hattâ Türkler 1623'de İngilizlerle birlikte Frederick'e yardım etmeği teklif ettikleri zaman dahi Roe yanaşmamıştı. Ancak 1624'den sonra James I kendi yeni durumu icabı siyasetini değiştirmiş ve Betlem Gabor'un Türklerden yardım görerek imparator Ferdinand'a yüklenmesi isteğinde olduğunu elçisine bildirmişti¹¹. Fakat Osmanlı İmparatorluğundaki iç kargaşahklar ve İran harpleri, Avusturya İmparatorluğuna karşı ciddi bir harekete geçilmesine mani olmuş, sonunda Frederick de davayı kaybetmişdi Betlem Gabor da.

¹⁰ Bk. Kral James I'e 7 Eylül 1622 tarihli mektubu; Bohemya kraliçesi Elizabeth'e 17 Haziran 1622 tarihli mektubunda Türklerden ona pek fayda gelmeyeceğini, zayıf durumda olduklarını söylüyor, *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, London 1740, s. 59-60. Türklerin teklifleri için bk. *a. e.*, s. 121 ve 152.

¹¹ Artık İstanbul'da'ki İngiliz siyaseti Betlem Gabor ile İmparatorun arasını açmak ve sulh yapmalarına mani olmaktı. *a. e.*, s. 244 ve 339.

November 11.

Number 3.

THE
WONDERFULL
RESIGNATION OF

MVSTAPHA, AND THE AD-

vancing of *Amarath* a younger
brother of the lately deposed

OSMAN.

The descending of the Tartars into *Podolia*,
and *Walachia*, who taking some advantages of the
Cossacks vntulinesse, thought to surprize the
Towne of *Leopolis*.

The continuing of *Betbelem Gabor* in *Hungarie*; not coming thither by a voluntarie incursion, as hath bene conieclared; but by the calling of the Nobility, who had long since nominated him King.

The state of Count *Mansfields* Armie, with the lamentable accident of *Carbason*, his Sergeant Maiors cutting off his Wings head, by reason one called him Cuckold.

The present estate of *Spinola's* Armie.

The present estate of the affaires in Holland, and the Armie of the Prince of Orange.

Printed at London by *Edw. All-de*, and are to be sold by *Nathaniel Butty* and *Nicholas Bourne*. 1623.

news : where the Marabish Camp under the Earle of Turne shall meet him / so is likewise said that the Earle of Mansfeld hath staid upon the Frontiers of Bohemia 1000. of the Duke of Saxens Foll.

From Lintz the 18. hercof.

It is now wholly decreed / that the States of this Land shall pay every moneth those that lay in Garrison 34000. Florins of the which ever heath place in the Countrey shall pay 24 Crepiter / and in the Townes 29 Crepiter every moneth.

From the Palati the 19. hercof.

The Marckgrabe of Busbach and Duke of Wirrenberg are in hand with the Landgrabe of Darmstadt like as they 2. dares since weare all together at Wilsheim / and for this present at Derselberg / God give that som good may be effected.

This day hath Spinola laid his Shipbridge againe over the Rhine at Oppenheim.

The Letters of Mansfeld mention / that the Turkish Emperour hath sent this sencefull letter heare following.

A disdainfull Letter / vwritten by the Turkish Emperour to the King of Polen.

Wee Mahomet Sultan / Allusion and Invincible Emperour and Angel of God / Turkish Emperour / Macedontan and Babylonian King / in great and small Egypt / ruler of whole Chiffendom and Europe / King in Hierozya and Juda / in like manner of Portugall / and over all the Potentates upon the Earth / also a Lord of Lordes over all Lordes / keeper of the Heathens Paradise / and the Holy Gates / as well of the great Prophet Mahomet at Mecha / as the worthe Prophet at Jerusalem / King of all Kinges / Lord of all Lordes / Prince of all Princes / Lord of all Godes upon the Earth / Lord of the Tree of Ivis / of all Townes and Castles / Lord of the great and small Sea / Lord of all Rivers and Spers / Lord of all Streames on the whole World / the great Governour above all Governours of Townes.

Wee send unto thee King of Poland our Emperourlike greetinge / for that thou with thy little King in thy secret Council for thy owne particular profit dost take in hand / to serve against our Christianus person / and most powerfull King / and wee doe wonder that thou dost not fear our great might / and thy owne death with thy little King / considering that thou in former time didst seeke peace with us / and ther upon sent thy Ambassadors often / whome did assure us thy desire of quietnes / and that thou

wouldst not have any ill thought to doe any thing to the contrarye / and yet thou hast taken upon thee not onely in our Governement / but also in Winstow to fall upon our Wastalls / and determined with thy selfe utterly to spoyle the Line as many places are destroyed / taken in / and spoiled. So that thou shalt know / doe what thou canst / wee wilbe revenged one thee and thy little Kinges with whom thou hast conquered the same / and meaneest to set them in Governement / and not onely be revenged / but pursue thee to the uttermost / to blot out the remembrance of thy name / and because thou shalt know what more revenge thou hast urged us to / is onely by reason / that thou hast broken the League betwixt us / dishonored and abused the same / and therefore assure thy self with thy little Kinges to be brought before us / and thou shalt see with what power from all the places of the World that shall come to me / how I will overrun thee / and use thee with thy prisoners so cruelly as may be / therefore henceforwardes thou needest not to hope of any mercy at our hands / and that wee are not a feard of thy strong places / or for thy strong Walles at Cracon / for wee will not onely fall upon that towne and likewise thy court / but also thy Camp and whole Land / and so spoile and rinate them / that not one stone shall remaine upon another / also root out the remembrance of thee and thy Kingdome.

An witness of taken hereof wee send thee hear with our bloody Sabie / for that it shall speedily be followed by us / and then wee will so cover thy Land with horse troopes / foot Companies and Cannells / that like in many peaces hath not been scene. Wher that Gods wrath thoro us / may be layd upon thee / for God is an upholder of the good / and a punisher of ebell and peatebreakers / as like as wee are unto the God upon Earth / so wee doe shake out our rod and anger against thee / onely to punish thy false breaking of Truce.

Let now thy Gods come to help thee / if they will / neverthelste it shall not helpe thee / thy Volpours wee will assuredly put to the Plough / and so make them to plough the hope Land of Bulgaria and Judea / where they shall be so planted / that none shall returne backe againe / and therefore content thy self heare with our meaning as aforesaid.

All this wee have thought good to let thee know our displeasure / from Constantinople / in the peare of our Empire / etc.

His Majestie of Denmarcke causeth many Souldiours daily to be rapped. In like manner both the King of Sweden.

Imprinted at Amsterdam by George Vefeler, A. 1621. The 9 of April.
And are to be found by Petrus Keerius, dwelling in the Calverstreete,
in the uncertaine time.

Frederickin akıbetiyle yakından ilgilenen İngiliz halkının, B. Gaborla Türklerin faaliyetini takib etmek istemesi pek tabiiydi ve İngiliz gazeteleri bu arzuyu karşılamaya çalıştılar.

III

Türkiye ile ilgili haberleri bir kaç kısma ayırabiliriz :

1. Askerî faaliyet (B. Gaborla ilgili, Lehistan seferi, İran harpleri, deniz muharebeleri)

2. İç haberler (Sultanların cülûsu, katli, yeniçeri isyanları, salgınlar v.s.)

3. Elçilik haberleri.

Betlem Gabor haberleri 1620'de başlar. Bunlardan bazılarını veriyorum:

21 Ocak 1621 tarihli sayıda Betlem Gabor'un Bohemya kiralına bütün gücüyle yardım edeceği ve Macarların Avusturya imparatorona tâbi olmaksızın Türklerden yardım istemeyi tercih ettikleri bildiriliyor¹².

24 Nisan 1623 tarihli sayıya göre, Lehistan kralı Türklerle barış hâlinde olabilecek, fakat bu barışı devam ettirebilmek için Betlem Gabor'un faaliyetine engel olacak bir şey yapmaması Türkler tarafından şart koşulmuş. Yine aynı sayıda Gabor'un elçisinin yapacağı harplerde Sultanın yardımını talep ettiği bildiriliyor¹³.

12 Mayıs'ta Lehistan elçisinin Osmanlılarla sulh imzalamaya muvaffak olduğunu okuyoruz, fakat şartlardan birine göre Lehistan Kralı Betlem Gabor'a karşı imparatora yardım etmeyecek; ne asker, ne para, ne yiyecek, ne de cephane verecek. Betlem Gabor'un elçisiyle Thurne Kontu, istediklerini elde ederek İstanbuldan ayrılmışlar¹⁴.

17 Mayıs tarihli sayıda Betlem Gabor'a yapılan yardım hakkında tafsilât alındığı ve bunun 40000 Türk ve Tatardan müteşekkil bir kuvvet olduğu, Türk kuvvetlerine Bosna Paşasının, B. Gabor'un kuvvetlerine de kardeşi Stephani Betlen ile generali Budiani'nin kumanda edeceği haber veriliyor¹⁵.

¹² Corrant out of taly, Germany, etc. Imprinted at Amsterdam by George Veseler. Ao. 1621. the 21 of January. And to be sold by Petrus Keerius,

¹³ Aprill 24. Numb. 28. The continuation of our former neues ... London. printed for Nathaniel Butter, Nicholas Bourne, and Thomas Archer. 1623.

¹⁴ May 12. Numb-31. The neues of this present weeke... London, printed for Nathaniel Butter, Nicholas Bourne, and William Sheffard, 1623.

¹⁵ May 17. Numb. 32. The last neues relating these particulars.... London, printed for Nathaniel Butter and William Sheffard, 1623.

10 Temmuz 1623 tarihli sayıda Türklerden imparator Ferdinand'e yollanan bir mesajdan bahis var. Türk sultanı, imparatorla sulh halinde olmayı istiyor. Fakat Macaristan kiralığını Betlem Gabor'a vaat etmiş olduğu için, gerektiğinde, bunu ona askerî kuvvetle de olsa temin edecek. Ayrıca, yine bu sayıda Budin, Offen, Belgrad, Usturgon ve Kanije paşalarının kuvvetlerini birleştirerek, Ali Paşa'nın idaresinde olan 40000 kişilik orduya katılmaları için emir aldıkları ve Ali Paşa'nın Betlem Gabor'u eski mevkiine oturtmak üzere yola çıktığı yazılı¹⁶. Bu durumda gazete, imparatorun, Hans Jacob Curts'u fevkalâde elçi olarak hediyelerle yollayıp yollamayacağını merak ediyor.

20 Kasım tarihli gazete Betlem Gabor hadisesinin bir tarihçesini yapıyor. Türklerle Avusturya-Macaristan imparatoru arasında sulh ve dostluk olmakla beraber, Türklerin—belki de Viyana'yı alamadıkları için—kin besledikleri ve fırsat kolladıkları, Betlem Gabor olayını da kendi menfaatleri için çıkarttıkları izah olunuyor¹⁷.

15 Kasım 1624 tarihli sayıda Türklerin, Avusturya İmparatorluğunun topraklarına yaptıkları akınlardan, sulh görüşmelerinden bahsedildikten sonra, Türklere esir düşenleri kurtarmak için Prag'da halktan para toplandığı ve kiliselerde halkın bu işe teşvik edildiği yazılıyor¹⁸.

7 Nisan 1625 tarihli sayıda, Betlem Gabor'un, Buğdan ve Eflâk'de Lehileri mağlup etmesi üzerine sultan tarafından kendisine Eflâk-Buğdan valiliğinin verildiği haberi var. Aynı gazeteye göre Türkler İranla sulh yaptıkları için artık bütün kuvvetlerini Hristiyanlara karşı kullanacaklar¹⁹.

7 Kasım 1627 tarihli sayıda İmparatorla Türkler arasında sulh şartlarını kararlaştıran temsilcilerin isimleri veriliyor. Osmanlıları temsil edenler şöyle sıralanmış:

«*Annaden*, high Admirall of Sordan; *Cnarum* Vizier of Buda.... Vizier *Murtesan*. Bassa; the Basha of Buda, *Mudsey Isua Effend*; *Mahomet* Basha of Agra, *Achmet* Beg of Gran; *Maharem*, Beg of Solnecke;

¹⁶ July 10, 1623. Numb. 39. The last newes continued... London printed for Nathaniel Butter, and William Sheffard. 1623.

¹⁷ Novemb. 20. Numb. 4. The affaires of Italy,... Printed for Nathaniel Butter... 1623.

¹⁸ Novem. 15 Numb. 41. The continuation of our weekly newes, from the 3. of Novemb. unto this present time... London. Printed by Edward Allde for Nathaniel Butter, and Nicholas Bourne, 1624.

¹⁹ Arpil 7. Numb. 16. The continuation of our weekly newes from the 29 of March to the 7 of Arpil... London printed for Mercurius Britannicus..

Grican Asab, Aga of Agra» Daha sonra anlaşmanın onbir maddesi geliyor²⁰.

19 Haziran 1629 tarihli sayıya göre Sultan, Macaristan hududlarına büyük kuvvetler yığmış, Rumeli Beylerbeyine emir verilmiş, Betlem Gabore'a 40000 atlı ve 20000 piyade yollanacak; bundan başka 40000 Tatar²¹.

IV

Yine Türklerin harp haberleri arasında Osman II'nin Lehistan seferi ilk gazetelerde hayli yer tutmaktadır. Lehistan seferi haberleri başlarken, Keerius'un çıkarttığı 9 Nisan 1621 tarihli gazetede Türk padişahına atfedilen, ve Lehistan kiralına hitaben yazılmış bir mektubun çevirisini buluyoruz. (bk. resim 1). Fakat garip olarak mektup, Sultan Mehmed tarafından yazılmış gibi gösteriliyor, halbuki o tarihte tahtta Sultan Mehmed yoktu. Mektubun muhtevası kısaca şu: Leh kiralı Türkiye'ye elçiler yolluyarak sulh içinde yaşamak arzusunda olduğunu bildirdiği halde, şimdi Türklere karşı düşmanca hareketlerde bulunduğundan cezalandırılacak, esir edilip zulüm görecektir. Rahiplere Bulgaristandaki boş arazi sürdürülecek, şehirler yıkılacak²². Dikkat edilirse bu mektup 1613'de basılmış olan, yine Lehistan kiralına hitaben, fakat bu defa Sultan Ahmed'e atfen yazılmış bir mektuba çok benzemektedir, (bk. yukarıda s. 2) bazı yerleri aynıdır, hemen kelimesi kelimesine. Öyle anlaşılıyor ki, bu çeşit yayın Hristiyan âlemini Türklere karşı harekete getirmek için başvurulan çarelerden biriydi. Nitekim aynı mektup 1621 haziranında biraz değiştirilmiş olarak haber risaleleri arasında tekrar karşımıza çıkıyor²³.

5 Temmuz 1621 tarihli gazetede Osmanlı sultanının bir çok paşalarla birlikte Edirne'ye gittiği, orada toplanan 150000 kişilik bir kuvvetin Lehistan'a doğru, 100000 kişilik bir kuvvetin Buğdan üzerine yürüyeceği ve geri kalanın da Macaristanı Hristiyanlara karşı müdafaa için bekliyeceği bildiriliyor²⁴. Osman II, 31 mayısta Edirne'ye geldiğine göre haberin gazetede çıkması için geçen müddet bir aydır.

9 temmuz tarihli sayıda, Edirne'ye giden padişahın, askerlere

²⁰ Novemb. 7. Numb. 41. The continuation of our weekly newes from the 2 of November to the 7. of the same... London printed for Nathaniel Butter., 1627.

²¹ June 19. Num. 50. The continuation of our weekely newes,... London. Printed for Nathaniel Butter. 1628.

²² Courant out of Italy, Germany, etc. Imprinted at Amsterdam by George Veseler, 1621. the 9 of April. And are to be soulede by Petrus Keerius.

²³ True copies of the insolent; cruell, barbaous, and blasphemous letter lately written by the Great Turke... the 11 of June 1621 London, for William Lee.

²⁴ Courant newes out of Italy, Germany Bohemia, Poland, etc. Printed at Amsterdam, by George Veseler. The 5. of July.

dağıtmak üzere yanına dört-buçuk milyon sultaniye aldığını, Kaptan paşaya, Karadeniz'de Kazaklar'a karşı hazırlansın diye 400000 sultaniye verdiğini okuyoruz²⁵.

Türk ordusu Tuna üzerinde bir köprü yapmak ve arkadan gelen erzağı ve malzemeyi beklemek üzere İsakçı'da temmuz ayında on günlük bir mola vermişti. 18 ve 24 eylül tarihli gazetelerde Türklerin Tuna üzerine köprüler yaptıkları, ve 15000 araba erzak, cephane ve malzemenin orduyu takib ettiği yazılı. Demek ki hadisenin İngiliz gazetelerinde çıkması bir buçuk ay kadar sonradır²⁶.

2 Aralık 1621 tarihli sayıda verilen bilgiye göre Türkler Lehlilerle yaptıkları ilk çarpışmada 40000, ikincide 14000 üçüncüde 9000, sonuncuda 4000 kişi telefata vermişler²⁷. Hammer, hristiyan tarihçilerinin umumiyetle 80000 kişilik telefattan bahsettiğini ve bunun mübalağalı olduğunu söylüyor²⁸. Bundan ötürü, gazetenin verdiği 67000 rakamı hakikatten çok uzak olmayabilir.

Nihayet 1622 senesinde çıkarılan 55 sahifelik bir sayıda harbin cereyan tarzı etraflı bir şekilde anlatılmaktadır²⁹.

Harp haberleri arasında Türk-İran çarpışmaları da arada sırada görülmektedir. Sık sık rastladığımız konulardan biri de deniz muharebeleridir. O devir, Türk korsanlarının hayli faaliyet gösterdiği bir devirdi ve gazeteler gerek bunlara, gerekse donanmanın harekâtına ait havadislerle, kısa olmakla beraber, daima yer vermekteydiler. Meselâ, Biserta'dan hareket eden Türk gemilerinin Barselona gemilerine rastlıyarak taşıdıkları büyük bir serveti ele geçişlerine dair³⁰, Cezayir korsanlarının İtalya sahillerini basmalarına dair³¹, Türk korsanlarının

²⁵ Courant neues out of Italy, Germany, Bohemia., Poland, etc. Printed at Amsterdam by, George Veseler. The 9 of July.

²⁶ The courant out of Italy and Germany, etc. At Amsterdam printed by George Veseler. The 18 of Septembre 1621.

Corante, or, neues from Italy, Germany, Hungarie, Spaine and France. 1621. London printed for N. B. September the 24. 1621, out of the Hie Dutch copy printed at Franckford.

²⁷ Corant or weekly neues, from Italy, Germany, Hungaria, Polonia, Bohemia, France, and the low-Countries. London printed for N.B. October the 2. 1621.

²⁸ Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, VIII, 282.

²⁹ Neues from Turkie and Poland. Or a true and compendius declaration of the proceedings betweene the great Turke, and his Majestie of Poland, from the beginning of the warres, untill the latter end...Translated out of a Latin copie written by a gentleman of quality, who was an actor in all the businesse; and now with his consent published. Printed at the Hage. 1622.

³⁰ August 21. Numb 44. Our last weekly neues... London, printed for Nathaniel Butter, and Nicholas Bourne. 1623.

³¹ August 29. Numb. 46. Ital; Gazet. Nu. prio. More neues from Europe... Lon-

İngiltere sahillerine kadar sokulmalarına dair³². Kıbrıs'dan İskenderiye'ye giden bir Türk gemisinin, içinde bulunan Hıristiyan kölelerin eline geçişine dair³³.

V

Türkiyenin iç haberlerine gelince: Osmanlı hanedanına ait olanlar, msl. padişahların cülusu, tahttan indirilmeleri, en önemlilerindedir. Helâ Osmanın boğdurulması gibi olaylar gazetelerin tam aradığı neviden havadislerdi. Sultan Osman II in boğdurulması 20 mayıs 1622 tarihine isabet eder, haberi veren İngiliz gazetesi ise 4 temmuz tarihini taşıyor. Demek ki, aradan geçen zaman bir buçuk aydır. Dörtlük (4to) boyunda sekiz yapraklı bu gazetenin iki sahifesi Osman hadisesine ayırmıştır³⁴. Verilen haberi şöyle özetleyebiliriz: Sultan Osman, Lehistan'da mağlub olan yeniçerilere kızarak maaşlarını vermemiş, bunun üzerine yeniçeriler intikam almak için Osman'ı indirip tahta Mustafa'yı geçirmeğe karar vermişler, ve Mustafa'dan da Osma'nın öldürülmesi için ferman vermesini istemişler Mustafa istemiye istemiye fermanı vermiş ve yeniçeriler Osmanla birlikte beş paşayı boğmuşlar.

Fakat on gün sonra, 15 temmuz tarihli bir gazete sayısının bütünü'nün Sultan Osman olayına hasredildiğini görüyoruz³⁵. (Bunlar, tek konuda çıkan haber risalelerine benzemekteyse de, gün tarihi taşıdıkları için bir seri teşkil etmekte ve bundan ötürü, gazete sınıfına ayrılmaktadır). Burada olay daha etraflıca anlatılıyor, ve Mehmed III'in ölümünden sonra oğullarından Ahmed'in tahta geçtiği, Mustafa'nın ise hapse atıldığı, öleceğini anlayan Ahmed'in tahtı Mustafa'ya bıraktığı,

don, printed for Nathaniel Butter and Thomas Archer. 1623.

³² Decemb. II. Number 6. First from Constantinople shewing the establishing of princely Amurath ... London, printed by Edw. Alldē for Nathaniel Butter and Nicholas Bourne. 1623.

³³ January 7. Number 9. The newes and affaires of Europe The wonderfull taking of a Turkish carmissal by 9. Christian slaves... London. printed by Edw. Alldē for Nathaniel Butter, and Nicholas Bourne. 1624.

³⁴ A true relation of the murther of Osman the great Turke, and five of his principal Bashawes, and the election and coronation of Mustapha his uncle in his stead. With a continuation of all the the principall occurents in the Palatinate and elsewhere, from the 13. of June till this present 4. of Iuly, London, printed by B.A. for Nathaniel Butter. 1622.

³⁵ The strangling and death of the great Turke, and his two sonnes. With the strange preservation and deliverance of his uncle Mustapha from perishing in prison, with hunger and thirst and the young Emperour not three dayes before having so commanded. A wonderfull story, and the like never heard of in our moderne times, and yet all to manifest the glory and providece of God, in the preservation of Christendome in these troublesome times. Printed this fifteenth of Iuly. London, printed by J.D. for Nicholas Bourne and Thomas Archer 1622.

fakat müftünün ve yeniçerilerin isyan ederek tahta Osman'ı geçirdikleri anlatılıyor. Sonra, Lehistan seferi, mağlubiyet, ve Osman'ın Mekke'ye gitmek istemesi, yeniçerilerin isyan ederek saraya hücum etmeleri, bazı paşaları öldürmeleri var. Nihayet Osmanın hapse atılması ve tahta geçen Mustafa'nın, Osmanı ve oğullarını öldürtmesi geliyor.

Sultan Osman'ın boğdurulması İngiltere'de hayli ilgi uyandırmış olsa gerek; zira ayrıca bir de haber risalesine konu teşkil ettiğini görüyoruz³⁶. Fakat garip olarak, bu konuyu piyes yazarlarından hiç biri işlememiştir, halbuki meselâ Şehzade Mustafanın boğdurulması hakkında bir kaç tiyatro eseri vardır, ve bu çeşit tarihî olaylar piyes yazarlarını çeken konulardı.

19 temmuz tarihli sayıda müftü ile kızının Yedikule'ye hapsedildiği ve hâmile durumda bulunan kızının, boğdurulan Sultan Osmanla evlenmesinin bahis konusu edilmiş olduğu yazılı. Osman'ın ölümünden dolayı kimse cezalandırılmış değil³⁷.

25 Eylül 1622 tarihli sayıya göre padişahın düşmanları var, fakat yeniçeriler Padişaha karşı gelenleri öldüreceklerine yemin etmişler. Vezir-i âzamin ve dört paşanın İstanbulda evleri yağma edilmiş. Sebep: Sultan Mustafa'yi tahttan indirmek istemeleri³⁸.

27 Eylül tarihli sayıdan öğreniyoruz ki, İstanbul'da veba salgını devam etmekte ve artmaktadır. Sultan, ne kendi dışarı çıkıyor ne de saraya kimseyi sokuyormuş³⁹.

4 Aralık 1622 tarihli gazetede Osman'ın iki genç kardeşinin Yedikule'ye hapsedilmiş olmayıp, sarayda iyi bakılıp yetiştirildikleri, ve vezir-i âzamin da, ustaca bir siyasetle Osman'ın ölümü bahanesiyle 2000 yeniçeriyi idam ettirdiği haberi var⁴⁰.

12 Mayıs 1623 tarihli sayıda ise şu yanlış haberi okuyoruz: Sultan

³⁶ A true and faithfull relation, ... concerning the death of Sultan Osman. and the setting up of Mustapha his uncle. Together with other memorable occurents worthy of observation. Imprinted at London for Bartholomew Downes. 1622.

³⁷ The surprisall of the two Imperial townes... London printed by J.D. for Nicholas Bourne and William Sheffard.

³⁸ The 25. of September. Newes from most parts of Christendome. ... London, printed for Nathaniel Butter, and William Sheffard. 1622.

³⁹ The 27. of September. A relation of letters, and other advertismets of newes, sent hither unto such as correspond with friends beyond the sea ... London, printed for Nathaniel Butter. and Thomas Archer. 1622.

⁴⁰ The 4. of Octob: 1622. A true relation of the affaires of Europe ... London Printed for Nathaniel Butter, and Nicholas Bourne. 1622.

Mustafa Yedikule'ye götürülerek boğulmuş, Valde Sultan haps edilmiş ve Osman'ın kardeşi genç Murat tahta oturtulmuş⁴¹. Halbuki, Mustafa'nın tahttan indirilmesi ağustos ayındadır. Mamafih, gazete daha sonraki sayılarında bu haberin teyid edilmediğini ilâve ediyor.

Nihayet 11 Kasım 1623 tarihli sayı (bk. resim 2) Sultan Mustafa'nın tahttan feragat ederek yerini Osman'ın kardeşi Murad'a bıraktığını bildiriyor. Fakat bu sefer de olay biraz masallaştırılmış. Gûya Mustafa tahttan çekilmeğe bizzat karar vermiş ve annesini, ulemâyı, defterdarı ve yeniçeri ağasını çağırarak kararını bildirmiş, sonra tahtı, yanına getirtip uzun boylu nasihat ettiği yeğeni Murada bırakmış⁴².

İç haberlerin diğer çeşitlerine örnek olmak üzere bir kaç misal daha verebiliriz:

Yine, 11 Kasım 1623 tarihli sayıda, eski hadiselerden de bahsediliyor ve 1 Haziran 1622'de sarayda geçen bir vaka, (genç şehzadeleri öldürecek diye, kapı ağasının iç-oğlanları tarafından katledilmesi ve cesedinin Sultan Ahmed meydanına asılması) ele alınarak bunun sadrazam Davud Paşa tarafından, tahta kendi çocuklarını geçirmek gayesiyle tertiplendiği söyleniyor. Ancak gazeteye göre, kapı ağasını iç-oğlanları yakalamış ve yeniçerilerle sipahiler öldürmüştü⁴³. Daha evvelki bir sayıda⁴⁴ Davud Paşa'nın, Osman II'in ölümünden mesul tutularak yeniçeriler tarafından Yedikule'ye götürüldüğü Osman'ın can verdiği odada boğulduğu doğru olarak bildiriliyor, fakat yanlış olarak işi çevirenin genç şehzade Murad olduğu ilave edilmiş.

31 Mart 1621 tarihli sayıdan⁴⁵, Sultan Osman'ın boğdurulan kardeşinin büyük merasimle gömüldüğünü öğreniyoruz. Osman'ın kardeşi Mehmed 12 Ocak 1621'de öldürülmüştü.

6 Haziran 1632 tarihli gazetede, İstanbulda defterdarın boynunun

⁴¹ May 12. Numb. 31. The newes of this weeke:... London, printed for Nathaniel Butter, Nicholas Bourne and W. Shaffard 1623.

⁴² November 11. Number 3. The wonderfull resignation of Mustapha, and advancing of Amarath a younger brother of the lately deposed Osman... Printed at London by Edw. Allde, and are to be sold by Nathaniel Butter and Nicholas Bourne. 1623.

⁴³ Aynı gazete.

⁴⁴ Aprill 17. Numb. 27. The continuation of our former newes... London, printed for Nathaniel Butter, Nicholas Bourne and Thomas Archer, 1623.

⁴⁵ Courant out of Italy, Germany etc. Imprinted at Amsterdam by George Vese-ler, 1621. the 31 of Marh. And are to be sould by Petrus Keerius.

yarı kesilerek vezirin sarayı önündeki ağaca ayaklarından asıldığı havadisleri var.⁴⁶

Bir gazetenin havadisleri arasında da İstanbul'da yedi gün süren bir yangında 2000 evin yandığını okuyoruz⁴⁷.

1624 yılının sayılarında, Türkiyeden haberler arasında, sıkça rastlanan bir konu da Abaza isyanıdır. Fakat bunlardan ayrıca örnekler verecek değiliz.

VI

Son olarak, elçilik haberlerine de şöyle bir bakmamız yerinde olur. Gazetelerde İstanbul'a gidip gelen elçilerden kısaca bahsedilmektedir. Bazen bunların getirdikleri hediyelerin sayıldığı da oluyor. Meselâ 19 Şubat 1623 tarihli sayıda, Leh elçisinin büyük bir haşmetle geldiği, 6 Ocak tarihinde padişaha hediyelerini sunduğu, bunların arasında saatlar, aynalar, seksen adet siyah tilki kürkü, beş şâhin ve beş av köpeği bulunduğu bildiriliyor⁴⁸.

Başka bir gazeteden öğreniyoruz ki Venedik elçisi altıyüz kişilik bir ziyafet vermiştir⁴⁹. Fakat, 20 Aralık 1638 tarihli gazetede Venedik elçisinin, Padişahın emriyle tevkif edildiğini ve Pera'da ikiyüz yeniçerinin nezareti altında bulundurulduğunu okuyoruz; sebep, Venedik gemilerinin Cezayir gemilerine hücum etmesi⁵⁰.

Mamafih elçilik haberlerinin en ilgi çekici olanı, Mustafa I'dan imparator Ferdinand II'a giden Türk elçisi Ahmed Bey hakkında yazılanıdır. Ahmed Bey 1622 yılının eylülünde Viyana'ya varmış, İmparatorun huzuruna çıkmış ve sonra müzakereler için uzun zaman orda kalmıştı. 28 Şubat 1623 tarihli gazetede Ahmed Bey'in Viyana'ya varışı,

⁴⁶ June 6. Numb. 29. The continuation of our forraine avisoes, since the 28. of the last moneth, to this present... London. Printed for Nathaniel Butter and Nicholas Bourne. 1632.

⁴⁷ Novemb. 25 Numb. 5. The proceedings of Bethlem Gabor in Hungary... London. Printed for Nathaniel Butter. 1623.

⁴⁸ Februaray 19. Numb. 19. A relation of the late horrible treason... London, printed for Nathaniel Butter, Bartholomew Downes, and Thomas Archer. 1623.

⁴⁹ May 30 Numb. 24. The continuation of our weekely newes... Printed for Mercurius Britannicus. 1625.

⁵⁰ Numb. 1. An abstract of some speciall forreigne occurrences, brought downe to the weekly newes, of the 20 of December. ... London, printed for Nathaniel Butter and Nicholas Bourne 1638.

karşılması ve huzura çıkışı teferruatla anlatılıyor⁵¹; sekiz sahife tutan bu parçayı kısmen hülâsa kısmen tercüme ediyorum.

Ahmed Bey 22 Eylül 1622'de Viyana'ya gelmiş, o sırada avda bulunan imparator, baş mabeynci Baron Losensteyn'i, diğer bazı asilleri ve dört süvari takımını elçiyi karşılamaya yollamış. Elçiyi şehirden iki mil uzakta karşılayan baş mabeynci, elçinin yanına gelince atından inmiş. «Baş mabeyncinin atından indiğini görünce elçi de indi ve bir tercüman vasıtasıyla selâmlaşır hatırladılar. Sonra tekrar atlara bindi; elçi ve bu vazifede ona refakat eden diğer bir Türk, İmparatorun kendileri için yolladığı atlara bindiler. Elçinin maiyetindeki Türkler at üstünde, ucunda kırmızı beyaz küçük bayraklar bulunan mızraklar taşıyorlardı... Elçinin önünde taşınan iki büyük sopa, daha vardı ki bunların ucunda altın topuz bulunuyordu, Birisinin ucundan sancak gibi, kırmızı, beyaz ve yeşile boyanmış bir at kuyruğu [tuğ] sarkıyordu diğerinde ise güzel ipek veya taftadan bir nevi bayrak vardı». Gazete kafilenin hazin bir marş çalarak şehre girişini tarif ederken, «elçi, yabancı bir memleketi ziyarete giden bir adama değil de, kendi şehrine dönen bir ordu kumandanına benziyordu» diyor. Ahmed Bey 26 Eylülde huzura çıkmak üzere davet edilmiş ve gerek kendisine ve gerekse yanındaki Türke, süslü koşumlarla teçhiz edilmiş, zarif iki macar atı gönderilmiş. Elçinin saraya giderken götürdüğü hediyeler şöyle anlatılıyor: «Grand Signior Sultan Mustafa'nın İmparatora yolladığı hediyeler otuzbir Türk tarafından ellerinde açık olarak taşınıyordu. Birincisi som altundan bir çift üzenge, ikincisi bir kemer, bir at başlığı, ve bir kuşak, üçüncüsü bir semer, dördüncüsü at için altın işlemeli bir örtü taşıyordu; diğerleri kıymetli Türk halıları, muhtelif renkte duvar kumaşları, altın işlemeli ipekliler ve daha başka hediyeler. Türk sultanının kendi atlarından turuncuya çalar dört türk atı geliyordu sonra. Bütün bunların arkasından, İmparatorun yolladığı ata binmiş olarak elçi kendisi geliyor ve toprak rengi elbiseler giymiş iki yeniçeri yürüyordu iki yanında, solunda diğer Türk vardı. Bunları takiben bahsi geçen baş mabeynci Alman kıyafetinde, ve İmparatorun Türkiye elçisi Cesar Gallijs Macar kıyafetinde olmak üzere geliyorlardı. Türklerin ileri gelenleri de, yiğitçe ve gösterişli bir tarzda Türk atlarına binmiş bunları takib ediyorlardı. İmparatorun sarayının dış

⁵¹ February 28. Numb. 20. The newes of forraine partes, lately received, and translated out of the High and Low Dutch printed copies... Uuto which is added a relation of the late embasie of the Turkish ambassador, to the Emperor Ferdinand: with his entertainment, speech and answer. London printed for Nathaniel Butter, Nicholas Bourne, and William Sheffard. 1623.

avlusunda iki süvari takımı dizilmişti, iki de piyade takımı. Elçi iç avluya girince, atından indi». Bundan sonra elçinin huzura çıkarak etek öpmesi ve italyanca'ya çevrilen mesajı var. Sultan Mustafa, dostluk ve barış temennilerini bildirirken gönderdiği mektuba cevap ve hediyelerinin kabulünü rica ediyor. Elçi sözlerini bitirdikten sonra padişahın mektubunu öpüp imparatora veriyor. İmparator elçiye cevabında, barışın devamını arzu ettiğini ve buna büyük bir sadakatle bağlı kalacağını vs. bildiriyor. Haberin sonuna Ahmed Bey'in bir tasviri de eklenmiş. Ahmed Bey sağlam yapılı, tıknazca, kırmızı yüzlüymüş, «Bütün yanaklarını kaplayan uzun ve geniş bir sakalı vardı, gözleri parlak, bakışları sertti. Uzun beyaz ve gümüşlü bir elbise giyiyordu, başında güzel bir kumaştan, kat kat sarılmış ve çok kıymetli elmas bir toka ile tutturulmuş bir Türk kavuğu vardı».

Görülüyor ki, İngiltere'de gazeteciliğin başladığı yıllarda İngiliz halkı Türkiye hakkında çeşitli haberler alıyordu. Çoğu Amsterdam'da çıkan gazetelerden çevirme olan bu haberlerin doğruluk nisbeti her zaman aynı değildi; ama teferruattaki yanlışlıklar hesaba katılmazsa denilebilir ki İngiliz okuyucusu Türkiyedeki siyasi olayların esasını takip edebilecek durumdaydı. Ne gibi, anlaşmalar aktedildiği, Türk ordusunun nerelerde çarpıştığı, isyanlar, iç harbler olup olmadığı hakkında pek âlâ da genel bilgi edinebiliyordu.

Daha önce de söylediğimiz gibi İngiltere'de iç harbin çıkmasıyla diğer dış haberler gibi Türkiye hakkındaki haberler de gazetelerde pek görünmez olur. Ancak asrın ikinci yarısında Türkiye haberlerinin yeniden sıklaştığını görüyoruz. Zaman zaman Kandiye kuşatması gibi olaylar dolayısıyla yayın artıyor. Bilhassa 1683'de Viyana kuşatması esnasında ve ondan sonraki yıllarda gazeteler, pek tabii olarak bu konudaki haberlerle doludur.